

Elżbieta M a r e k, *Koncepcje kształcenia dzieci i ich nauczycieli w twórczości Ryszarda Więckowskiego*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach 2013, ss. 347. ISBN 978-83-7726-071-5

Monografia Elżbiety Marek wpisuje się w nurt zainteresowań pedagogów oraz przedstawicieli innych nauk humanistycznych i społecznych. Twórczość profesora Ryszarda Więckowskiego, uznawanego za ikonę polskiej pedagogiki, dekadę po jego śmierci, została szczegółowo opracowana i zanalizowana w omawianej książce¹.

Jak pisze Autorka we *Wstępie*, celem publikacji jest ukazanie przemian nauczania początkowego w drugiej połowie XX wieku oraz omówienie życia i działalności Ryszarda Więckowskiego, co stanowi tło do dalszych rozważań dotyczących jego twórczości. Prezentacja działalności i pedagogicznej koncepcji kształcenia osnuta została na kilku wyodrębnionych, wiodących problemach badawczych: Intensyfikacja pracy uczniów w nauczaniu wczesnoszkolnym (przypadają one na czas zatrudnienia Więckowskiego w Instytucie Pedagogiki w Warszawie – 1960-1972); Reformowanie wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego (Profesor był wówczas organizatorem i kierownikiem Zakładu Podstaw Nauczania i Wychowania w Instytucie Programów Szkolnych (1972-1986) oraz finalizował badania dotyczące skutecznej organizacji pracy uczniów w nauczaniu początkowym); Tworzenie podstaw teorii pedagogiki wczesnoszkolnej – wczesna edukacja dziecka i projektowanie pracy nauczyciela w klasach I-III (zatrudniony wówczas w Instytucie Kształcenia Nauczycieli w Warszawie – 1986-1990). Jest to niezwykle ciekawy etap – zauważa Autorka – z uwagi na transformację ustrojową, zapoczątkowaną w 1989 r., związaną ze zmianą doktryny edukacji z adaptacyjnej na krytyczno-kreatywną, sprzyjającej wyrażaniu wprost idei podmiotowości w nauczaniu, której zwolennikiem był Więckowski. W tym czasie na łamach „Życia Szkoły” były prezentowane teoretyczne podstawy pedagogiki wczesnoszkolnej. Ukazało się także wiele artykułów dotyczących poszczególnych kierunków edukacji, pracy wychowawczej i terapeutycznej nauczyciela, dydaktycznych środków pomiaru i oceny efektywności nauczania nauki domowej uczniów; zajęć pozalekcyjnych; kształcenia i doskonalenia nauczycieli klas

¹ Elżbieta Marek była doktorantką prof. Ryszarda Więckowskiego (1935-2002), która przejęła po nim schedę redakcyjną i objęła funkcję naczelniej redaktorki ogólnopolskiego czasopisma „Życie Szkoły”).

początkowych. Etap reformowania systemu edukacji na przełomie wieków przypada na okres zatrudnienia Więckowskiego na Uniwersytecie Łódzkim w latach 1991-2002. Pojawiło się wówczas wiele nowych idei edukacyjnych, lecz także wiele kontrowersji wokół reformowania systemu oświaty. W związku z wdrażaniem idei podmiotowości należało znaleźć odpowiedź na pytania: Jak wprowadzać w życie nowe idee edukacyjne; Jak poznawać dziecko i wspierać jego rozwój; Jak wdrażać doktrynę krytyczno-kreatywną w codzienne życie szkoły? Swoimi przemyśleniami w tym zakresie Profesor dzielił się z czytelnikami czasopism pedagogicznych i uczestnikami wielu konferencji. W tym czasie opublikowano *Pedagogikę wczesnoszkolną*, która stała się wiodącą lekturą dla nauczycieli.

Dla jasności odczytywania treści prezentowanej książki E. Marek wyjaśnia pojęcia funkcjonujące w tekście – od „nauczania początkowego”, poprzez „nauczanie wczesnoszkolne”, „kształcenie zintegrowane” – do „edukacji wczesnoszkolnej” i „pedagogiki wczesnoszkolnej”. Dzięki przejrzystości tekstu Czytelnik otrzymuje stworzoną przez Autorkę uporządkowaną przestrzeń problemową. E. Marek decyduje się na wykorzystanie autorskich tekstów źródłowych, które poddaje interpretacji hermeneutycznej.

W rozdziale I Autorka odwołuje się historycznych źródeł ukazujących przemiany zachodzące w kwestii nauczania początkowego w polskim systemie oświaty, osadza teorię w kontekście przemian myśli pedagogicznej. Daje możliwość konfrontacji oraz interpretacji przytaczanych poglądów i zdarzeń.

Rozdział II zawiera charakterystykę życia i działalności profesora Ryszarda Więckowskiego. E. Marek przytacza jego znamienne wypowiedzi: „miałem szczęście, że w swojej biografii studenckiej, nauczycielskiej i naukowej zetknąłem się z uczonymi i ludźmi naprawdę Wielkimi tej Epoki. Słuchałem wykładów lub uczestniczyłem w seminariach Kazimierza Ajdukiewicza, Tadeusza Kotarbińskiego, Stanisława i Marii Ossowskich, Władysława Tatarkiewicza, Romana Ingardena, słuchałem także wykładów z filozofii moralnej Karola Wojtyły, uczestniczyłem w seminariach Bogdana Nawroczyńskiego i Kazimierza Sośnickiego, a nawet poznałem i słuchałem wykładu Jana Piageta... Wiele w owym czasie jeszcze nie rozumiałem, ale wiedziałem jedno, że obcuje z Wielkością. Był to kontakt epizodyczny, a pozostawił trwałe ślad” (s. 42). „Ślad” ten to ogromny dorobek naukowy, działalność dydaktyczna i społeczno-organizacyjna, a także wdzięczna pamięć osób, którym było dane obcować z Profesorem.

Intensyfikacja pracy uczniów w nauczaniu początkowym stanowi treść rozdziału III. Autorka opisuje badania prowadzone przez Więckowskiego nad urzeczywistnieniem w praktyce szkolnej postulatu intensyfikacji, które miały charakter poszukująco-odkrywczy, a ich zadaniem było sformułowanie koncepcji indywidualizacji w nauczaniu, polegającej na organizowaniu działań edukacyjnych uwzględniających różnice indywidualne występujące pomiędzy poszczególnymi uczniami w klasie szkolnej. Założenie o braku jednej uniwersalnej metody nauczania i dążenie do uzyskania optymalnych rozwiązań pedagogicznych było konsekwentnie widoczne w pracy badawczej Więckowskiego. Przejawiało się to na bieżąco, m.in. w tematyce: zapobieganie opóźnieniom i niepowodzeniom szkolnym dzieci; nauczanie problemowe; różnicowanie pracy uczniów. Wyniki jego badań pokazały, w jaki sposób

stworzyć na lekcji warunki zapewniające intensyfikację zupełną w pracy poszczególnych uczniów. Tę problematykę podejmują również współcześni teoretycy i praktycy wczesnej edukacji. Profesor opracował model badań nad intensyfikacją uczniów w procesie nauczania oraz projektował badania eksperymentalne i przekonywał o wartości nauczania problemowego. E. Marek podkreśla: „W publikacjach dotyczących nauczania problemowego Ryszard Więckowski nie podawał nauczycielom gotowych recept na skuteczne nauczanie, lecz zmuszał ich do myślenia, eksperymentowania. W każdym niemal artykule podkreślał, że nauczanie oparte na zasadach dydaktyki tradycyjnej, w którym dominują metody podające, jest mało efektywne. Niezwykle cenne, dla rozwijania samodzielnego myślenia pedagogów, były inspirowane przez niego działania w zespołach samokształceniowych” (s. 69). Różnicowanie pracy uczniów – zdaniem R. Więckowskiego – jest jednym z podstawowych zagadnień w teorii wychowania i nauczania, warunkiem *sine qua non* drożności i demokratyczności oświaty, czemu wielokrotnie dał wyraz w swoich publikacjach.

Autorka, za Profesorem, podkreśla ważną rolę, jaką w nauczaniu zróżnicowanym pełnią środki dydaktyczne, w tym zwłaszcza podręczniki, które powinny mieć charakter „wariantowy”. Badania nad intensyfikacją pracy uczniów miały ogromną wartość dla codziennej praktyki edukacyjnej, a ważnym aspektem badań Profesora było różnicowanie pracy uczniów, które jest podstawowym warunkiem drożności i demokratyczności systemu oświaty.

Rozdział IV poświęcony jest problematyce reformowania wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego w latach siedemdziesiątych XX wieku. Autorka zwraca uwagę na troskę wyrażoną w myśli R. Więckowskiego, który z niepokojem pisał, że „wiele cennych godzin nauki szkolnej w klasach niższych jest marnotrawstwem czasu, jest «wałkowaniem» ciągle tych samych treści znanych już dobrze dziecku z codziennych kontaktów społecznych w środowisku. Dziecko przychodzi do szkoły, aby dowiedzieć się rzeczy ciekawych o świecie, w którym żyje. Spotyka go natomiast rozczarowanie, ponieważ treści i metody pracy nie uwzględniają w dostatecznym stopniu tej «chęci poznania» cechującej uczniów klas niższych. Obowiązujący program i podręczniki szkolne nie wyszły temu naprzeciw. Jedynym wyjątkiem w tym zakresie może być tylko podręcznik *Świat wokół nas*. Konsekwencje tego stanu rzeczy są poważne. Uważa się bowiem dość powszechnie na świecie, że nauczanie początkowe decyduje o dalszym powodzeniu szkolnym ucznia. Jeżeli więc na tym szczeblu szkolnym zainteresujemy uczniów treścią pracy w szkole, wówczas prawdopodobieństwo jest wyższe niż w przeciwnym wypadku. Ten słuszny pogląd nie znalazł odzwierciedlenia w toku obecnej reformy” (s. 85). Opinię tę podzielało wielu pedagogów przychylnych edukacji wczesnoszkolnej. Charakterystyczny język polemiki Profesora nie zawsze jednak zjednywał mu popleczników. Uważał, że jednym ze szczególnie ważkich założeń modernizacji kształcenia dzieci jest integracja programowo-organizacyjna wychowania przedszkolnego z nauczaniem początkowym, co bardzo dobitnie wyrażał w swoich publikacjach. Istotne założenia organizacyjne wychowania i nauczania w ramach reformy, w koncepcji pedagogicznej Profesora zostały ujęte w postaci dekalogu:

1. Nauczanie początkowe będzie organicznie powiązane z wychowaniem przedszkolnym.

2. Zostanie opracowany jednolity program dydaktyczno-wychowawczy dla wszystkich 6-latków, którego podstawowym założeniem będzie kompensowanie i wyrównywanie braków rozwojowych dzieci, jak i stymulowanie rozwoju oraz wprowadzanie elementów nauczania (czytania, pisanie, pojęć mnogościowych).

3. W nauczaniu początkowym zostaną uwzględnione różnice indywidualne, jakie występują pomiędzy dziećmi, i oprócz pracy jednolitej wystąpią formy pracy zróżnicowanej, dostosowanej do możliwości poszczególnych uczniów.

4. Obok integracji treści wystąpi integracja organizacyjna pracy dydaktyczno-wychowawczej, polegająca na nauczaniu bez podziału na przedmioty. Budżet czasu powinien być zgodny z przyjętą strukturą planu nauczania.

5. Realizacja zadań opiekuńczo-wychowawczych wymaga, by w klasie I i II uczył jeden nauczyciel, dobrze przygotowany merytorycznie i dydaktycznie, w klasie III zaś realizację niektórych przedmiotów mogą przejąć nauczyciele-specjaliści.

6. Istnieje konieczność uelastycznienia systemu klasowo-lekcyjnego i wprowadzenia systemu laboratoryjnego, w którym plan nauczania będzie określał ogólny budżet czasu na realizację zadań dydaktyczno-wychowawczych poszczególnych przedmiotów.

7. Tradycyjna klasa szkolna powinna zamieniać się w laboratorium.

8. Z uwagi na prawidłowy rozwój dzieci należy zapewnić im wiele zajęć pozalekcyjnych, których celem będzie rozwijanie zainteresowań, wyrównywanie opóźnień w nauce, stymulowanie rozwoju fizycznego.

9. W nowym planie nauczania należy uwzględnić zajęcia świetlicowe i pozalekcyjne. Liczebność klas nie powinna przekraczać trzydziestu uczniów, optymalna liczba to 20-25.

10. Jednym z podstawowych czynników organizujących proces nauczania powinny być środki dydaktyczne.

Ważnym sygnałem dla działań reformatorskich była propagowana przez Profesora idea przedszkola, które stawałoby się miejscem właściwego przygotowania dziecka do edukacji szkolnej oraz konstruowanie programów nauczania. Autorka książki omawia także liczne publikacje poświęcone temu zagadnieniu. Jeden z pierwszych artykułów Więckowskiego dotyczących programów szkolnych zatytułowany był *Język programu szkolnego*. Przedstawione w nim zostały problemy teoretyczne związane z konstruowaniem nowych programów nauczania początkowego oraz zagadnienia metajęzyka programu szkolnego i interpretacji haseł programowych. Potwierdzenie znalazła teza, iż skuteczność oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych na dziecko jest uzależniona od co najmniej trzech podstawowych czynników – programu, warunków pracy uczniów i nauczycieli, w tym wyposażenia klas nauczania początkowego w środki dydaktyczne oraz właściwego przygotowania nauczycieli do realizacji przyjętych założeń.

Ważkie są udzielane przez Profesora wskazówki dotyczące funkcjonowania tzw. klas dziecięcych (czyli klas 6-latków), które – jak sądził – warto uwzględnić w obecnych czasach. Dla polskiej edukacji jest to bowiem wciąż aktualny i kontrowersyjny temat. Szczególna – pisze E. Marek – jest sugestia Więckowskiego, by „klasę dziecięcą (klasę 6-latków) uczynić przedmiotem badań, gdyż od tzw. startu

szkolnego w dużej mierze zależy dalsze funkcjonowanie i powodzenie oraz niepowodzenie dziecka w dalszej edukacji” (s. 140).

Rozdział V zawiera szczegółowo omówione zagadnienia uczestnictwa R. Więckowskiego w procesie reformowania systemu oświaty w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Proces reformowania polskiej oświaty został zapoczątkowany pod wpływem radykalnej zmiany ustroju społeczno-politycznego, osiągając w kolejnych fazach transformacji ustrojowej i społecznej różne stadia rozwoju i wdrożeń. Przez cały ten czas, pisze Autorka, Więckowski był bardzo aktywny. Swoje poglądy prezentował na konferencjach oraz na łamach czasopism pedagogicznych, zwłaszcza „Życia Szkoły”, którego od roku 1984 był redaktorem naczelnym. Wiele tekstów, które ukazały się w tamtym czasie, dotyczyło genezy współczesnej edukacji wczesnoszkolnej, poznawania dziecka i wspierania jego rozwoju, tworzenia teoretycznych podstaw edukacji, kontrowersji wokół reformowania oświaty oraz nowych idei edukacyjnych (s. 143), a także wspierania procesu integracji wczesnoszkolnej i tworzenia teoretycznych podstaw pedagogiki wczesnoszkolnej. Problemy i kontrowersje wokół edukacji wczesnoszkolnej Więckowski określa jako dylematy stojące przed nauczycielami uprawiającymi praktycznie edukację wczesnoszkolną, m.in.: „Edukacja urabiania czy rozwijania dziecka? Program zewnętrzny czy program wewnętrzny? Doświadczanie dziecka czy nauczanie? Jakie są funkcje i powinności współczesnego nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej? Integracja czy korelacja w pracy pedagogicznej nauczyciela?”. Profesor szerzej ustosunkowuje się do tych problemów i stara się objaśniać te zjawiska (s. 175). Poglądy te są stale aktualne. Więckowski podjął także próbę określenia istoty i podstawowych problemów edukacji alternatywnej, którą traktował jako formę opozycji wobec państwowego i sformalizowanego systemu szkolnego.

E. Marek przypomina głoszoną przez Profesora tezę: „W pedagogice i psychologii czy szerzej – humanistyce wszystko już powiedziano o edukacji człowieka. Współczesne koncepcje edukacyjne powtarzają niejednokrotnie to, co w nauce, w historii wychowania jest dobrze znane. Nowatorstwo, czy oryginalność współczesnych koncepcji edukacyjnych polega na odrębnej systematyzacji twierdzeń czy założeń już w nauce znanych. Może także polegać na innowacyjnej hierarchizacji idei czy koncepcji edukacyjnych urzeczywistnianych w przeszłości” (s. 185). W poszukiwaniu jak najbardziej optymalnych rozwiązań edukacyjnych Więckowski promował techniki C. Freineta, których popularność, wynikająca z oczekiwanej efektywności, nie słabnie do dnia dzisiejszego. Nieobca w rozważaniach pedagogicznych była dla Profesora problematyka edukacji emancypacyjnej. Jak wynika z przeglądu materiałów, traktuje on emancypację jako swoistą reakcję na ograniczenia cywilizacyjne, organizacyjne, obyczajowe, emocjonalne i uważa, że rozwijanie kompetencji emancypacyjnych u dzieci jest nie tylko złożonym i trudnym problemem pracy pedagogicznej, ale także może, chociaż nie musi, rodzić pewne zagrożenia. Jednakże rozwijanie potrzeby „bycia sobą” wśród uczniów to szczególnie ważna powinność edukacyjna każdego nauczyciela (s. 188). Analiza twórczości Ryszarda Więckowskiego pozwala Autorce stwierdzić, że doskonale rozumiał potrzeby społeczne i potrafił na nie odpowiadać konstruując podstawy teoretyczne pedagogiki wczesnoszkolnej. Kreując zmiany

w edukacji, kierował się zasadą ciągłości, dlatego też często wracał do historycznych korzeni edukacji wczesnoszkolnej.

Rozdział VI traktuje o wielokierunkowej aktywności dzieci w wieku wczesnoszkolnym w kontekście szeroko rozumianej metodyki nauczania początkowego. Analiza dorobku twórczego Profesora wskazuje, iż najwięcej miejsca w jego twórczości zajmują badania i studia nad językiem dziecka oraz nauczaniem języka ojczystego. Wśród tekstów dotyczących pracy nauczycieli klas początkowych są też opracowania na temat edukacji środowiskowej, matematycznej, plastycznej, technicznej, a także metod, form i środków dydaktycznych, pomiaru i oceniania efektywności kształcenia uczniów. Na uwagę zasługuje także oryginalne podejście do nauki domowej dzieci w młodszym wieku szkolnym. Wiele miejsca poświęcił tematyce pracy wychowawczej i terapeutycznej oraz projektowaniu pracy nauczyciela w celu uzyskania jak najskuteczniejszych metod nauczania wczesnoszkolnego. Elżbieta Marek cytuje wypowiedź R. Więckowskiego interpretując ówczesne podstawy programowe: „Praca pedagogiczna w klasach początkowych ma decydujące znaczenie dla całej dalszej biografii edukacyjnej dziecka. To jest fakt powszechnie akceptowany we współczesnych naukach o wychowaniu. Edukacja wczesnoszkolna w Polsce ma ewidentne osiągnięcia teoretyczne i praktyczne. Ten wysoki poziom trzeba utrzymać i stopniowo osiągać coraz wyższe efekty rozwojowe dzieci. W tym kontekście istotna jest poprawna pedagogicznie interpretacja podstaw programowych. Idee zawarte w podstawach programowych nie mogą w toku praktycznej interpretacji prowadzić do obniżenia poziomu edukacyjnych osiągnięć dziecka, a wręcz przeciwnie – powinny stwarzać możliwość «spożytkowania» współczesnych koncepcji w interesie rozwijającego się dziecka” (s. 204).

R. Więckowski dokonał klasyfikacji metod wspierania aktywności edukacyjnej uczniów. Podzielił je na metody informacyjne: wyjaśnianie, narracja, opis, oraz metody heurystyczne: metoda problemowa, dyskusja, dialog. Sądził, że najważniejszym źródłem informacji dla dziecka jest cała otaczająca go rzeczywistość. Nabywanie podstawy informacyjnej, aktywności twórczej pozwala dziecku na wychodzenie „poza dostarczone informacje”.

Sugestie dotyczące rozwijania wiedzy i umiejętności nauczycieli w zakresie projektowania pracy pedagogicznej są, twierdzi Autorka, wciąż aktualne i nadal mogą być pomocne w projektowaniu zajęć.

Wiele badań prowadzonych przez Więckowskiego dotyczyło ważnej gałęzi kształcenia, jaką jest edukacja polonistyczna dziecka, gdyż: „Język służy dziecku za narzędzie myślenia i stanowi podstawę kształtowania się jego pojęć, sądów i rozumowania. Język przekształca również w istotny sposób spostrzeżenia i wyobrażenia dziecka, do których bardzo wczesnie włącza się słowo, jako niezbędny składnik ukierunkowujący percepcję zmysłową” (s. 216). Autorka monografii wyłoniła i przeanalizowała wiele publikacji Więckowskiego poświęconych kształceniu polonistycznemu. Poruszał w nich m.in. problemy i trudności w nauce czytania w szkołach miejskich i wiejskich, ukazywał sposoby kontroli języka mówionego i pisanego, projektował eksperymenty badające zasób językowy uczniów w klasach łączonych, poszukiwał nowych metod nauczania języka polskiego w klasach niższych. Wypowiadał się na temat wszystkich aspektów związanych z kształtowaniem i doskona-

leniem języka dziecka w młodszym wieku szkolnym, a propagowana i opisana metodyka nauczania początkowego znajduje do dziś zwolenników.

E. Marek prezentuje również dorobek twórczy R. Więckowskiego w zakresie edukacji środowiskowej, matematycznej, plastycznej i technicznej. Profesor zabierał głos na temat np. funkcji wycieczek szkolnych czy kształtowania pojęć czasowych. Sądził, że nadrzędną wartość edukacji środowiskowej stanowi umiejętność obserwacji faktów i zjawisk społecznych oraz przyrodniczych, a także umiejętność formułowania trafnych wniosków.

R. Więckowski edukację wczesnoszkolną rozumiał jako integralną całość. Przyjmował, że „treściowy układ przedmiotowy” jest tylko pewną konwencją, a kolejne obszary edukacji służą do rozwijania wielokierunkowej aktywności dzieci.

Zagadnienie nowych środków dydaktycznych również nie pozostawało Profesorowi obce. E. Marek pisze: „Problem odbioru przez dzieci audycji telewizyjnych na początku lat sześćdziesiątych XX wieku był zagadnieniem nowym, stąd zainteresowanie badaczy treściami audycji, metodami pracy z telewizją. Ryszard Więckowski uważał, że zanim naukowcy podejmą gruntowne badania, należy zaproponować nauczycielom, jak mogą oni wykorzystać telewizję w pracy dydaktyczno-wychowawczej” (s. 253). W swoich tekstach zwracał uwagę na rolę nowych środków dydaktycznych, wytykał błędy ówczesnych telewizyjnych programów szkolnych, ukazywał funkcje i rolę środków dydaktycznych w nauczaniu początkowym i organizowaniu uczenia się i nauczania.

Ważnym obszarem badań R. Więckowskiego był pomiar i ocenianie efektywności kształcenia uczniów oraz pracy pedagogicznej nauczyciela. Marek opisuje działania Profesora skoncentrowane na doskonaleniu procesu oceniania uczniów klas początkowych, w efekcie których przedstawił założenia wartościowania „wysiłku edukacyjnego dziecka”. Wiele miejsca poświęcił ocenie opisowej, której był zwolennikiem. Sądził bowiem, „że ocena opisowa przywraca szkole kilka podstawowych cech, jakie przez lata utraciła. Przede wszystkim kształtuje właściwe nastawienie do nauki, motywuje do pracy i budzi twórczą aktywność, sprzyja tworzeniu w klasie swobodnej atmosfery i partnerskich stosunków między uczniem a nauczycielem” (s. 258). Autorka podaje liczne przykłady i analizuje teksty ukazujące zainteresowanie Profesora doskonaleniem procesu wczesnej edukacji, przedstawia m.in. standardy edukacyjne (260-262), które mają swoje odzwierciedlenie w każdej ścieżce edukacyjnej. Ciekawie rysuje się zagadnienie nauki domowej uczniów w twórczości Profesora, gdyż uważał, że: „Nauka domowa uczniów powinna być traktowana przez nich jako interesująca praca, pozwalająca na nabywanie nowych i interesujących treści poznawczych, sprawności, jednym słowem – na samosprawdzanie się przy «samodzielnym» pokonywaniu określonych trudności, dających im osobistą satysfakcję. Termin «odrabianie» powinien więc być wyeliminowany z oficjalnego słownika prac pedagogicznych, zamiast niego można używać: «wykonywanie prac domowych», «nauka domowa»” (s. 266). Więckowski znakomicie łączył teorię z praktyką, co pozwalało na klarowne odczytywanie jego tekstów i podejmowanych działań.

W rozdziale VII Autorka daje ogólny zarys koncepcji zajęć pozalekcyjnych, wynikających z szeroko rozumianej indywidualizacji. Uwzględniono tu gry i zabawy

ogólnorozwojowe jako zajęcia rozwijające zainteresowania dzieci, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze oraz drużynę zachową jako alternatywę zajęć pozalekcyjnych.

R. Więckowski sugerował, że gry i zabawy muszą być tak organizowane, by stymulowały wszechstronny rozwój dzieci – społeczno-moralny, intelektualny, emocjonalno-motywacyjny, zdrowotny. Podczas tych gier i zabaw dziecko rozwija wiele ważnych dyspozycji i umiejętności, takich jak: dyspozycje emocjonalne, wolicjonalne związane z dążeniem do osiągnięcia założonego rezultatu, społeczne ukierunkowane na umiejętność podporządkowania się regułom gry ustalonym przez zespół. Podstawą do organizowania zabaw dziecięcych w klasach początkowych powinny być ich potrzeby i zainteresowania, które określają zarówno treść zabaw, jak i ich rodzaj oraz charakter. E. Marek analizuje również prace Więckowskiego związane z miejscem i funkcją zajęć dydaktyczno-wyrównawczych w zmodernizowanej koncepcji nauczania początkowego. W toku dalszych działań na rzecz edukacji Profesor wyróżnił dwie podstawowe formy organizacyjne: pracę korekcyjno-kompensacyjną oraz pracę wyrównawczą (s. 277). W zakresie zajęć pozalekcyjnych uwzględnił także pracę w drużynie zachowej, która to, w wyniku przeprowadzonego eksperymentu, okazała się niezwykle skuteczna w realizacji celów kształcenia i wychowania. E. Marek wyraża ubolewanie, iż we współczesnej szkole działania te nie odnajdują właściwego miejsca, choć mogłyby skutecznie wspomagać proces wczesnej edukacji.

W rozdziale VIII Czytelnik może prześledzić proces kształcenia nauczycieli klas początkowych. Profesor, zawsze stając po stronie nauczycieli, wiele razy zabierał głos w sprawie ich kształcenia. Dobitnie twierdził: „Problem kształcenia nauczycieli jest zasadniczą sprawą reformy szkolnej. [...] Dobry nauczyciel jest «mózgiem» i «duszą» szkoły. Odpowiedź na pytanie: Jakiego nauczyciela potrzebuje współczesna szkoła? jest wciąż aktualna, gdyż: powinien być on niejako pracownikiem naukowym poszukującym wciąż nowych metod pracy, dostosowanych do konkretnej jednostki. Pozwoli to przezwyciężyć rutynę, zubożenie, nudę, formalizm itp.” (s. 280). Marek konsekwentnie, na podstawie tekstów źródłowych, prezentuje dążenie Profesora do nadania rangi nauczaniu początkowemu i wyodrębnienia tej specjalności, przy priorytetowym kształceniu studentów pod kątem merytorycznym. Najistotniejsze „są adekwatne kompetencje i poglądy, które nie są obwarowane «fasadowością» kształcenia nauczycieli” (s. 299). Więckowski porusza problemy pracy zespołów samokształceniowych, zarzuca tej formie małą efektywność i kreatywnie proponuje wdrażanie nowych metod takiej pracy opartych na projektowaniu, empirycznym badaniu, eksperymentowaniu. Profesorowi – pisze E. Marek – „bliska była wizja nauczyciela-badacza. Było w tej idei ukryte założenie o konieczności dokonywania postępu w systemach edukacyjnych za pośrednictwem wyemancypowanego nauczyciela, który będzie bezpośrednio wprowadzał zmiany w swoim środowisku lokalnym (klasie, szkole) i pośrednio partycypował w usprawnianiu całego systemu edukacyjnego” (s. 313).

W zakończeniu monografii Autorka podkreśla cenny dla edukacji wczesnoszkolnej dorobek Ryszarda Więckowskiego w aspekcie szeroko pojętej edukacji humanistycznej i jego wpływ na upowszechnienie i rozwój kształcenia wczesnoszkolnego. Przypomina niezwykle trafne, wyartykułowane przez Profesora, określenia stylów wykonywania zawodu nauczyciela: „styl przetrwania, styl ofert i styl rozwojowy”.

Według niego, zmiana bez ciągłości jest rewolucją, prowadzącą do regresu w rozwoju systemu edukacyjnego i nauki. Stojąc na straży „czystości pedagogiki”, nawoływał do czystości języka pedagogiki, rozumnych, skromnych reform oraz sensowności polskiego systemu edukacji narodowej (s. 320). Książka oddaje hołd wielkiemu pedagogowi, zwolennikowi mądrej edukacji. Praca niewątpliwie wymagała ogromnego wkładu w zebranie całego dorobku, uporządkowanie podejmowanych problemów oraz ich zanalizowanie. Publikacja wypełnia lukę we współczesnej literaturze pedagogicznej. Uświadamia współczesnym teoretykom i praktykom, że ciągłość i optymalna zmiana powinny stanowić przesłankę w rozwoju polskiego systemu edukacyjnego.

To wartościowe opracowanie dla studentów pedagogiki, nauczycieli wczesnej edukacji, edukacji przedszkolnej, pedagogów, doradców metodycznych i osób zainteresowanych kształtowaniem postaw twórczych dzieci.

Tatiana Kłosińska
Instytut Studiów Edukacyjnych
Uniwersytetu Opolskiego